

Витомир Јовановић, Александар Бауцал
Одељење за психологију, Филозофски факултет,
Универзитет у Београду, Београд
vitomirj@gmail.com; abaucal@f.bg.ac.rs

УДК:159.9-37.03

оригинални научни рад

Појмовна метафора сагледана из социокултурне перспективе

Апстракт: *У раду се разматра значај појмовне метафоре и њена употреба унутар психологије. Предложено је место које појмовна метафора може имати у оквиру социо-културног приступа приликом интерпретације психолошких феномена као нешто што културолошки посредује наше искуство. Појмовна метафора, виготскијански схваћено, посредује наше партикуларно искуство са ширим искуством заједнице и повратно утиче на то како ћемо мислити о одређеним феноменима. Појмовна метафора се може посматрати као једно од најдубљих (најмање свесних) и фундаменталних оруђа нашег разумевања које на овај начин бива културолошки посредовано. Размотрене су теорије које настоје да објасне њен настанак, епистемолошки значај појмовне метафоре и начин на који ступа у дијалог са објективистичким и позитивистичким приступима сазнању, као и значај који одређене појмовне метафоре могу имати за образовну праксу.*

Кључне речи: *појмовна метафора, епистемологија, социо-културна психологија, теорија перцептивних симбола, образовање*

Увод

Овај рад ће настојати да анализира појмовну метафору као социо-културну конструкцију која посредује наше искуство и значај који оне имају за тумачење и разумевање различитих феномена у психологији. Не само зато што појмовна метафора може имати практичне ефекте по освешћивање нашег разумевања, већ зато што може водити увиђању на који начин је одређена култура уткана у појмовне метафоре којим се њени припадници користе и на који начин оне посредују искуства, опoјмљивања, вредности и праксе.

На почетку овог рада детаљно ће бити разматрано шта је заправо *појмовна* метафора и како се она разликује од уобичајеног схватања метафоре. Биће приказани аргументи које користе Лејкоф и Џонсон¹ када уводе овај појам, који су претежно лингвистичке природе а затим ће бити приказани аргументи о томе зашто се коришћење ове метафоре користи несвесно као и да се настанак појмовне метафоре објасни теоријом перцептивних симбола која можда може бити од помоћи при разумевању механизма функционисања појмовне метафоре. Биће приказано схватање да се појмовна метафора може схватити као социо-културно оруђе.

Схватања метафоре: од аналогичке ка појмовној метафори

За разлику од Аристотела који је први пут дефинисао метафору (аналогичку метафору) појмовна метафора остаје непримећена до рада Лејкофа и Џонсона. Аристотел метафору дефинише као „преношење израза са једног предмета на други, и то или с рода на врсту, или с врсте на род, или с врсте на врсту, или, најзад, на основу аналогичке“.² Аристотелово схватање аналогичке метафоре дакле, обухвата 1) метафору као нешто што употребљава једну реч, 2) мењајући је другом, и 3) користећи аналогичку или метонимију.

Ипак и сам Аристотел је, поред ове врсте метафоре која се свесно користи у књижевности и реторици, приметио да се „сви у разговору служе метафорама, властитим и обичним речима, подразумевајући *не приметна* преношења у којима не учествује аналогичка“.³

Када се колоквијално каже „метафора“, увек се по правилу мисли на аналогичку метафору – тј. књижевно, реторичко и понекад херметично средство изражавања ако се користи у књижевности или експресивном говору. Овај вид метафоре је имао већи фокус у проучавању језика, нарочито у лингвистици и књижевности, али је и у психологији ова врста метафоре коришћена као начин објашњења како се успостављају везе између појмова. Према мишљењу Виготског, на исти начин на који се успостављају везе у аналошкој метафори, успостављају се везе и између појмова што омогућава „прави продуктивни мисаони чин“. Тако Виготски каже да је „нужно да предмет размишљања Х који улази у структуру А неочекивано уђе и у структуру у Б, што је преношење предмета Х из

¹ George Lakoff and Marc Johnson, *Metaphors we live by* (London: The University of Chicago Press, 2003).

² Аристотел, *О песничкој уметности* (Београд: Дерета, 2002), 91.

³ Ibid, 198.; Jovanka Radić, „Metafora i (hiper)ekstenzija,“ *Južnoslovenski filolog* 64 (2008): 347-363.

једне у сасвим другу структуру“, за шта није толико важна асоцијативна нит него сами односи општости између појмова.⁴

Појмовна метафора је нешто сасвим друго. Иако је и аналошка метафора важна за психолошко проучавање функционисања когниције, друга врста метафоре чија је употреба претежно несвесна распрострањенија је. Појмовна метафора се схвата као нешто што може обликовати когницију тако што проширује своје дејство на деловање целокупног језика, односно, она се сагледава као један од кључних апсеката функционисања језика, тј. као механизам који обликује разумевање и сазнање.⁵

Појмовна, односно концептуална или неаналогичка метафора, као и аналогичка метафора, подразумева објашњавање једног феномена или једне идеје на основу неке друге. Прецизније речено, један појмовни оквир се објашњава другим појмовним оквиром, при чему је веза између њих релативно независна, али због честе употребе, она се схвата као природна и јасна и често се неопажено користи или чак није могуће не користити је, јер у језику не постоји другачија веза, односно другачија метафора за објашњавање једног феномена. На пример, када је овде речено „неопажено се користи“, нешто што припада домену опажања и физичке реалности пренето је на план разумевања, односно на домен когниције. Ово је пример појмовне метафоре. Могло би се тако рећи да се у овом случају користи метафора „схватање је опажање“ или „разумевање је виђење“. И сама реч „схватање“ је једна врста појмовне метафоре, јер у себи садржи реч „хватање“, односно, епистемолошка категорија се објашњава на основу физичке радње манипулације објектом. То не значи да се ове метафоре користе вољно како би се појачало и нагласило оно што се жели рећи, или да их је говорник смислио, већ да су оне већ „уграђене“ у језик и да имплицитно обликују разумевање, схватање и споразумевање. Другим речима, оне сежу дубље од нивоа говора. Односно, појмовна метафора се не налази у синтакси језика, већ она представља начин на који ми као припадници одређене културе „концептуализујемо један домен на основу неког другог“,⁶ што говори о начину на који организујемо искуство. Ову теорију Прамлиг и Ковач називају когнитивно-лингвистичком теоријом метафоре.⁷

⁴ Lav Vigotski, *Mišljenje i govor*, (Beograd: Nolit, 1977), 296.

⁵ Georg Lakoff and Marc Johnson, *Metaphors we live by* (London: The University of Chicago Press, 2003).

⁶ George Lakoff, “The contemporary theory of metaphor,” in: *Cognitive Linguistics: Basic Reading*, ed. Dirk Geeraerts, 185-239 (Berlin-New York: Mouton de Gruyter, 2006).

⁷ Niklas Pramling, *Minding metaphors: Using figurative language in learning to represent* (Göteborg: Göteborgs Universitet, 2006).

Појмовне метафоре нису само заступљене у свакодневном говору, оне су веома доминантне у разумевању научних феномена и често служе као полазна основа за моделирање неког феномена (веома су честе тзв. биљне метафоре у виду корена и стабла у филозофији када се покушавају схватити хијерархије појмова, компјутерска метафора која настоји у психологији схватити когнитивне процесе, тополошка и термодинамичка метафора у психоанализи, механичке метафоре у економији – систем затворених судова, итд.).

Однос који се јавља између оквира који објашњавамо и оквира којим објашњавамо настаје, према претпоставци, може бити двојак. Анализа обиља метафора коју спроводе Лејкоф и Џонсон показује да то могу бити везе које су 1) настале културалном условљеношћу (в. *Време је новац*, *Расправа је рат*) и 2) свођењем на претходна телесна искуства која воде порекло са сензомоторног стадијума интелигенције што представљају тако честе и уобичајене метафоре просторне оријентације (в. *Просторне метафоре*).

1. *Време је новац*.⁸ Низ израза („немам времена за тебе“, „како си провео време“, „не могу да трошим време на то“) говоре о томе да се време у западно-европској култури схвата као ресурс који је могуће потрошити, готово „објект“ који има своју цену што нам посредно можда може указивати на то колико је наша култура оријентисана на рад. Рад се у нашој култури схвата преко времена које је ресурс из кога произилази. Другим речима, синтагма *време – рад – новац* постаје у појмовној метафори однос *време – новац*.⁹ Ова метафора посредно можда може говорити о једном друштву које је оријентисано на рад и напредак што се огледа оријентацијом на будућност а мање оријентисано на садашњост и непосредно доживљавање света. За разлику од на пример Хопи индијанаца које је проучавао Ворф, који немају речи за прошло и будуће време, нити могу изговорити „десет дана“ јер се дани не могу доживети *симултано*, као на пример десет физичких објеката за шта постоји адекватан израз и у западно-европским језицима и у Хопи језику.¹⁰

⁸ Сви поменути примери представљају појмовне метафоре унутар енглеског језика, мада сви наведени изрази звуче природно на српском језику. Колико је аутор упознат, до сада није спроведена анализа која би испитала да ли постоје појмовне метафоре које би биле специфичније за српски језик у односу на остале језике.

⁹ George Lakoff and Mark Johnson, *Metaphors we live by* (London: The University of Chicago Press, 2003).

¹⁰ Džudit Grin, *Mišljenje i jezik* (Beograd: Nolit, 1978).

2. *Расправа је рат*. Концепт расправе као рата обликује понашање, мишљење и схватање дијалога и расправе у западноевропској култури. Ово се огледа у учесталим изразима попут „побити аргументе“, „напасти сваку тачку његовог рада“, „необориве тврдње“, „победник расправе“, итд. Ми тако заиста можемо „добити“ и „изгубити“ расправу, можемо бити „потучени у расправи чиме бивамо дисквалификовани и наше гледиште бива проглашено потпуно неистинитим и неважећим. Доминантна метафора „рата“ која постоји у расправама обликује начин разговора и његов циљ. Циљ на основу ове метафоре није да се сагледа мишљење другог и обогати своје, него да се своје виђење ствари наметне као једино легитимно. Корени ове метафоре се као и сваке метафоре траже у култури у којој је настала. На овај начин оваква метафора можда може осликавати високо компететивно друштво у коме живимо што је у складу са либералном економијом која пропагира конкуренцију, компетицију и ограничене ресурсе са једне стране, као и високо кохезивно друштво које не дозвољава постојање више истина, већ само једне.
3. *Просторне метафоре*. Просторне метафоре се углавном интерпретирају као такве да потичу из примарних сензомоторних искустава са почетка живота и да сложеније појаве свде на базичне телесне концепте, па тако нешто што не разумемо постаје нешто што нас „надилази“ или „мимоилази“. Али и просторне метафоре се могу (барем неке од њих) интерпретирати као културално зависне. Углавном, у просторним метафорама је све добро ГОРЕ а све лоше ДОЛЕ („Баш је потонуо“, „у дубокој депресији“, „гледа нас са висине“, „врхунски“, итд.). Чини се да у енглеском језику постоји већи број ових метафора. Корен ових метафора се можда може тражити из античке поделе на разум и осећајност, где глава представља ГОРЕ а нагони ДОЛЕ што говори о не толико о ограничавању колико о контролисању емоција и нагона и о високо рационалистичкој цивилизацији. За разлику од Европљана, Индуси сматрају да се мисли стомаком, о чему говоре њихови устаљени изрази. Ове метафоре Лејкоф категорише као примарне метафоре које су од посебног значаја за разумевање настанка појмовних метафора и о њима ће бити још речи.

Теорије настанка појмовне метафоре

Лејкоф је настојао да објасни механизам путем кога настају појмовне метафоре. Најчешћи механизам путем кога се објашњава настајак појмовних метафора јесте коришћење сензомоторних шема за обја-

шњавање нових, субјективних искустава, што се може протумачити као асимилација, у коме се апстрактни појмови тумаче на основу претходно доживљених телесних искустава. О овоме говоре метафоре о томе како се блискост и интимност доживљавају као топлина (у детињству на основу температуре тела у загрљају), важност на основу величине (нпр. „велики човек“) за шта се претпоставља да вуче порекло од значаја родитељских фигура у детињству које су биле драстично веће од детета; срећа на основу усправности (нпр. „данас си на висини“, „подигло му се расположење“) што вуче порекло од телесног осећања задовољства и активитета које је повезано са усправношћу и физичком енергијом; узроци се повезују са физичком акцијом (нпр. „гурнут сам на то место“), итд.¹¹ Телесност се узима као један од кључних конститутивних фактора који посредују разумевање света, што се посредно огледа у низу метафора које у себи садрже вредновање стварности на основу телесних искустава. Ово се огледа у метафорама где се за лоше и нежељене ствари говори да су ружног мириса (нпр. „ту нешто смрди“) или у оним где оно што је неугодно и непријатно бива поистовећено са непријатношћу која настаје услед мишићног ангажовања приликом ношења терета (нпр. за тужног човека се каже да га је „притиснуо терет“), итд.

Овакве метафоре Лејкоф назива примарним метафорама и под њима подразумева метафоре које настају здруживањем свакодневног и сензомоторног искуства. Аутори претпостављају да су ове метафоре део когнитивног несвесног, у смислу да их аутоматски усвајамо и претачемо у језик, у коме се устаљују чиме постају средство разумевања. Претпоставка је да настају синергијском активацијом неуронских веза које се тичу субјективног искуства које је повезано са осећањем самога себе и сензомоторног искуства, где заправо сензомоторно искуство служи као изворна шема за разумевање саме субјективности и искуства које се надовезују на развијеније и језички посредовано искуство субјективности.¹² Сматра се да је свака примарна метафора компонента шире структуре комплексних метафора које представљају културолошки зависне обрасце искуства.¹³ Друга теорија која је најближа социокултурној психологији разматра

¹¹ George Lakoff and Mark Johnson, *Philosophy in the Flesh*, (New York : Basic Books, 1999).

¹² Ibid.

¹³ Овакво широко схватање метафоре, као једног од конститутивних механизма функционисања језика, поставља питање шта су и какви су заправо дословни, односно неметафорични искази, нарочито ако се узме у обзир и да се концепти у оваквом схватању попут узрочности или сврхе схватају као метафорични. Дословним исказима се углавном схватају они искази који се односе на конкретне опажаје и физичка искуства (нпр. „птица је одлетела“), али, чим се одвојимо од непосредног опажања, позивање на различите домene искуства

појмовну метафору као преображену традиционалну метафору. Заправо, појмовна метафора је према овој теорији ништа друго до обична метафора која је због учестале употребе почела да се схвата дословно и то дословно коришћење се аутоматизовало и постало несвесно тако што се интернализовала и постала оруђе које се несвесно користи приликом говора.

Трећи приступ који можда може такође да понуди основу за разумевање настанка појмовних метафора је теорија знања као перцептуалних симбола коју нуди Барсало.¹⁴ Овај приступ се може применити за објашњење настанка појмовне метафоре. Овај приступ се ослања на први и други, али дубље елаборира хипотетички механизам настанка и, што је још важније, настоји да настанак концептуалних система објасни помоћу перцепције и самих запамћених опажаја, што је у складу са хипотезом о телесној условљености сазнања Џорџа Лејкофа. Барсало сматра да, ако је наше знање посредовано метафорама које правимо тако што апстрактнија искуства тумачимо на основу конкретнијих, онда ће бити корисно знати како се наша конкретна искуства бележе у нашем когнитивном систему.

Барсало се тако ослања на прилично прихваћену претпоставку да одређени елементи нашег непосредног искуства бивају издвојени кроз селективну пажњу и смештени у дугорочно памћење. Овај процес резултира низом симбола, који представљају записе неуронских репрезентација, а они се налазе схематски кодирани у дугорочној меморији (тј. димензије попут организације, величине, облика, боје, звучања, итд. бивају сачувани у нашем памћењу). Ако поседујемо искуство оваквих елемената у виду гешталта и када они бивају аутоматски представљани у нашем уму, концептуално знање није потребно, већ се опажај као такав јавља у свести. Овде можемо видети да Барсало оставља природу ових представа донекле нејасном, мада наглашава и аналогну и модалну природу ових представа,¹⁵ што значи да је симболички код којим су оне представљене често сличан начину на који су сами објекти репрезентације забележени у нервном систему у самом процесу опажања. Проблем настаје када настојимо да објаснимо амодалне и апстрактне симболе који у нашем нервном систему такође свезују другачија искуства. Заправо, концептуално искуство, односно апстрактни појам „столице“ не мора више носити својства самог почетног опажаја који је био нужен за оформљивање појма

да би се објаснио неки апстрактни феномен из другог искуственог домена аутоматски активира механизам концептуалне метафоре. George Lakoff, "The contemporary theory of metaphor," in: *Cognitive Linguistics: Basic Reading*, ed. Dirk Geeraerts, 185-239 (Berlin-New York: Mouton de Gruyter, 2006), 188.

¹⁴ Lawrence Barsalou, "Perceptual Symbol Systems," *Behavioral and Brain Sciences* 22 (1999): 577-609.

¹⁵ *Ibid*, 558.

током развоја. Све ово је важно зато што се процес активирања ових репрезентација може јавити и као свесно искуство (нпр. када желимо нешто да запамтимо), али често нисмо свесни тих процеса, нарочито када се фокусирамо на учење или меморисање нечега другог, а када је репрезентација онога што нехотично памтимо већ потпуно развијена (нпр. када је дететово искуство са столицом постало толико за њега уобичајено). Како смо боље овладели неким репрезентацијама, то у већој мери несвесни процеси преузимају контролу над њиховим коришћењем. Учење вожње је добар пример овог процеса. Тада одређени перцептуални симбол (нпр. црвено светло) може аутоматски, односно несвесно, активирати одређену репрезентацију (стискање кочнице).

Узимајући у обзир све до сада наведено, можемо претпоставити да су наши перцептивни симболички системи изграђени из наших личних искуства и да ће се они код сваке особе разликовати у одређеној мери. Ми ћемо имати сличности на основу сличности наших могућих искустава. Ми смо сви стекли искуство у истом физичком свету који је регулисан неким законима. Међутим, наше репрезентације ће бити идиосинкратичне, али како живимо у истом свету, посредовани одређеном културом, одређени симболи ће активирати са већом вероватноћом одређене репрезентације. Репрезентација која није блиска искуству активираће оне репрезентације (концепте) који су јој најсличнији, као и прошло искуство које смо доживели, а од којих је најважније сензомоторно искуство.¹⁶ Догађаји, односно симболи који се често јављају заједно, или који међусобно највише личе, активираће два различита искуства и спојити их у једно: појмовну метафору. Са једне стране они представљају наше идиосинкратично искуство, а са друге стране представљају културолошки условљену повезаност два догађаја, односно симбола. На овај начин, према овој теорији, могуће је утврдити перцептивно порекло сваког апстрактног појма,¹⁷ нарочито ако се у обзир узме да и интроспективно искуство и његов удео у организацији даје могућност да се низ мултимодалних сензорних искустава комбинује у шире шеме. Појмовна метафора би на тај начин била само шири концепт онога што се дешава са самим појмовима.

Појмовна метафора као социо-културно оруђе

Појмовна метафора, виготскијански схваћено, посредује наше партикуларно искуство са ширим искуством заједнице и повратно утиче на то како ћемо мислити о одређеним феноменима. У оквиру социо-културалне психологије, једна од главних претпоставки јесте да култура, са

¹⁶ Ibid, 584.

¹⁷ Ibid, 600.

својим „оруђима“ која су првенствено симболичка, али и материјална, утиче на обликовање психичког устројства путем механизма интернализације, где оно што постоји уобличено у неки симболички систем постаје индивидуално вршећи утицај на оно „унутрашње“, психичко, преображавајући га.¹⁸ Појмовна метафора се може посматрати као једно од најдубљих (најмање свесних) и фундаменталних оруђа нашег разумевања које на овај начин бива културолошки посредовано.

И овде, када се прича о појмовној метафори, користи се сам механизам појмовне (концептуалне) метафоре готово несвесно и аутори су тога тек накнадно постали свесни, када су поново прочитали текст. Наиме, речено је да појмовна метафора *посредује* наше искуство повезујући га са искуством заједнице, чиме су јој је несвесно придодата људска, акциона и вољна својства. Овде се користи антропоморфна метафора како би се разумело шта концептуална метафора *чини* или шта појмовна метафора *јесте*. Сам језик на неки начин онемогућава да се изрази другачије: говорећи о нечему ми то објективизујемо иако остајемо у равни језика, а затим то што је објектизовано сводимо на „акциону“ метафору, дајући нашем објекту независност од нас самих и независну вољу. Ово друго би се могло свести под другу доминантну појмовну метафору унутар западноевропске цивилизације, а то је да идеје третирамо као објекте.¹⁹ На овај начин видимо да је немогуће побећи (још једна метафора) употреби појмовне метафоре. Можда је за то најзаслужнији глагол бити и његово треће лице *је*, које заправо у целокупности преноси и своди садржај са једног објекта на други што се сматра кључним својством метафоре.²⁰

¹⁸ Lav Vigotski, *Mišljenje i govor*, (Beograd: Nolit, 1977); James Wertsch, “Mediation“ in: *The Cambridge Companion to Vygotsky*, eds. H. Daniels et al., 178-193 (New York: Cambridge University Press, 2007); James Wertsch, *Voices of the mind*. (Harvard: Harvard University Press, 1993).

¹⁹ George Lakoff and Marc Johnson, *Metaphors we live by* (London: The University of Chicago Press, 2003), 214.

²⁰ Niklas Pramling, *Minding metaphors: Using figurative language in learning to represent* (Göteborg: Göteborgs Universitet, 2006). Коржибски је у глаголу „бити“ и свођењу субјекта на предикат видео две „лоше“ ствари: 1) назнаку која нас нагони да се понашамо као да су речи ствари 2) назнаку која нас нагони да у тренутку занемаримо све друге аспекте реалности. Ово својство језика да врши „претеране генерализације“, да врши категоризације на основу механизма „или-или“ и да поистовећује ствари са речима потиче из аристотеловске логике која је постулирала да ствари могу бити или потпуно различите или идентичне (начело противречности), што заправо значи да А не може и бити и не бити Б, док се занемарује низ суптилних разлика између ствари односно могућност да се неко и понаша и не понаша у складу са одређеном улогом, да истовремено буде и глуп и паметан, и добар и лош, и „моралан“ и „неморалан“ (Душан Стојнов, *Од психологије личности ка*

Ако бисмо желели да разматрамо улогу појмовне метафоре у психичком развоју, може се уочити да она когнитивне и емоционалне термине своди на физичка искуства и на базичне емоционалне, превербалне доживљаје, у оквиру онога што Лејкоф и Џонсон називају примарним метафорама. На тај начин, „разумевање постаје виђење“ или схватање се своди на конкретну физичку акцију са сензомоторног стадијума (нпр. „да ли сада видиш како смо дошли до овог закључка?“, „да ли си ухватио нешто од онога што је рекао“, „такве идеје ме надилазе“). рад Лејкофа и Џонсона можда може послужити као илустрација за делимична укрштања конструктивистичких и ко-конструктивистичких теорија когнитивног развоја, односно онога што се дешава на когнитивном плану када се прелази са коришћења сензомоторних шема на културално посредованије механизме који су уобличени симболичким системом.²¹

Емпиријска проучавања појмовне метафоре унутар когнитивне психологије

Према наводима Гибса, метафорички изрази се у свакодневном говору јављају са учесталошћу од шест пута у минути²² и стога не захтевају посебан напор у њиховом разумевању, па се често ови изрази доживљавају као дословна значења.

О томе да појмовне метафоре могу имати трансферне ефекте на пажњу, памћење и опажање особа у социјалним ситуацијама, говори низ истраживања. Ова истраживања се базирају на конструкту метафоричке трансферне стратегије (енг. *the metaphoric transfer strategy*),²³ који настоји да објасни како појмовна метафора има функцију когнитивног механизма. Ако метафоричка трансферна стратегија обликује ставове и информације о социјалним феноменима, онда манипулација психолошким стањима које су повезане за један домен појмовне метафоре утицаће на психолошко доживљавање и другог домена, у складу са односом два појма унутар појмовне метафоре. Другим речима, повезаност два домена

психологији особа (Београд: Институт за педагошка истраживања, 2005); Alfred Korzybski, *Science and sanity: an introduction to non-Aristotelian systems and general semantics* (New York: International Non-Aristotelian Library Publishing Company, 1994).

²¹ Lav Vigotski, *Mišljenje i govor*, (Beograd: Nolit, 1977); Žan Pijaže i Berbel Inhelder, *Psihologija deteta* (Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, 1990).

²² Landau, Mark et al. "A Metaphor-Enriched Social Cognition," *Psychological Bulletin* 136-6 (2010): 1045-1067.

²³ Ibid, 1047.

унутар одређене појмовне метафоре ће се одразити на употребу психичких функција тако што ће ово функционисање бити олакшано или отежано, у зависности да ли је експеримент конструисан тако да је у складу или у нескладу са организацијом појмовних домена.

Метафоричка трансферна стратегија је проверавана на појмовној метафори која говори да се позитивне ствари налазе горе а лоше доле („почети са дна“, „врхунски доживљај“ итд), почевши од социјалне моћи, преко доброг расположења, до моралности. Депресивнији испитаници више обраћају пажње на стимулусе који се налазе ниже, док они који се самоопајају као социјално доминантнији, преферирају горње стимулусе.²⁴ Једно друго истраживање говори о томе да перципирани вертикални положај утиче на перцепцију социјалне моћи, што је у складу са овом метафором. Испитаници су тачније процењивали моћ појединих група када су заиста моћне групе биле приказиване вертикалније на екрану компјутера, него када су оне приказиване у дну монитора.²⁵ У другом истраживању, испитаницима су приказиване пријатне и непријатне слике у различитим деловима екрана, а испитаници су се у већој мери присећали позитивних слика у горњем делу екрана него негативних, и обрнуто.²⁶ Такође, пратећи исту методологију, повећавање вертикалне дистанце, за разлику од хоризонталне, доводи до тога да подређени свог менаџера виде као моћнијег.²⁷ Ако су испитаници процењивали појединце који су починили морална недела (нпр. задржавање пронађеног новчаника) на столу који је својим нередом изазивао одбојност и гађење, моралне осуде су биле строже него ако се процена истих појединаца одвијала у чистој средини.²⁸ Иста методологија је дала сличне резултате за појмовне метафоре које се односе на моралност која се доживљава као светлост (нпр. „сјајан човек“) и као чистоћа (нпр. „чист рачун“), за блискост која се доживљава као близина и топлина, важност као величина (нпр. „велики човек“), прошлост као нешто што је назад и будућност као нешто што је напред.

²⁴ Meier and Robinson, “Does ‘feeling down’ mean seeing down? Depressive symptoms and vertical selective attention,” *Journal of Research in Personality* 40 (2006): 451–461

²⁵ Schubert, “Your highness: Vertical positions as perceptual symbols of power,” *Journal of Personality and Social Psychology*, 89 (2005): 1–21.

²⁶ Elisabeth Crawford, et al., “Affect biases memory of location: Evidence for the spatial representation of affect,” *Cognition & Emotion* 20 (2006): 1153–1169.

²⁷ Brian Giessner and Michael Schubert, “High in the hierarchy: How vertical location and judgments of leaders’ power are interrelated,” *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 104 (2007): 30–44.

²⁸ Simone Schnall et al. “Disgust as an embodied moral agent,” *Personality and Social Psychology Bulletin* 34 (2008): 1096–1109.

На основу ових налаза аутори предлажу когнитивну метафору као један од когнитивних механизма који утиче на когницију која се користи у социјалним односима, па чак и као универзални когнитивни механизам који допуњује схватање да когнитивне шеме чине основни градивни материјал когниције. Когнитивне шеме полазе од претпоставке да људи не могу обрадити сваки аспект своје средине у одређеном временском тренутку па због тога прибегавају смештањем информација у релативно једноставније категорије, које потом користе при тумачењу одређених ситуација које су повезане са датим категоријама.²⁹ Шема чува и презентује овакво знање у дугорочној меморији. Неки аутори шеме пореде са стереотипима и имплицитним теоријама личности, тј. увреженим мишљењима које особине иду заједно. Низ истраживања говори у прилог тези да шеме обликују начин на који ће особе примати информације из своје околине тако што ће се боље присећати информација које су у складу са њиховим шемама.³⁰

Без довођења у питање да ли се људи ослањају на шеме када тумаче своју околину, аутори сматрају да је тумачење сложених и апстрактних концепата као што је то „правда“, „духовност“, „моралност“ тешко и захтевно и да је концептуална метафора когнитивни механизам који омогућава људима да рутински интерпретирају и евалуирају сложене информације о овим апстрактним појмовима на основу оних мање апстрактних, који највише потичу из сензомоторног искуства. Асоцијативне везе између различитих појмова унутар појмовне метафоре одговарају структури изворног, апстрактног појма прилагођавајући конкретан појам одликама апстрактног и не елаборирајући детаљније појам који се ослања на непосредно физичко искуство. То значи да асоцијативне везе воде од конкретнијег појма до апстрактнијег, па се тако, на пример, моралност описује у терминима чистоће а не обрнуто.³¹ Одређени аутори ово објашњавају тиме да, у складу са мрежом активације појмова, они појмови који нису изоморфни са апстрактним појмом унутар појмовне метафоре бивају инхибирани, што потврђују истраживања. Учесницима је дат метафоричан израз (нпр. „Мој адвокат је ајкула“, „Он је свиња“) у оквиру задатка примовања и тражено је да га разумеју, да би затим од испитаника тражено да притиском на тастер дају одговор да ли је потом понуђена реченица на екрану тачна, при чему је мерено време реакције.

²⁹ Ziva Kunda, *Social cognition* (Cambridge: MIT Press, 1999).

³⁰ Peter Ditto and David Lopez, „Motivated skepticism: Use of differential decision criteria for preferred and nonpreferred conclusions,“ *Journal of Personality and Social Psychology* 63 (1992): 568–584.

³¹ Sam Glucksberg, Mathew McGlone and Deanna Manfredi, “Property attribution in metaphor comprehension,“ *Journal of Memory and Language* 36 (1997): 50–67.

Реченице које су следиле су користиле неке од типичних атрибута везаних за конкретнији појам из претходно приказаних појмовних метафора (нпр. за метафору са ајкулом та реченица је била „гуске су добри пливачи“, што би требало да представља инхибирану особину ајкуле) што је касније довело до кашњења у обради реченица које се позивају на атрибуте коришћених конкретнијих појмова који су ирелевантни за претходно коришћену метафору, чак и када су ти појмови прототип изворног концепта у односу на другу, контролну реченицу.³²

Коришћење метафора у образовању

Метафоре које се користе у образовању су претежно *аналогичке метафоре* које се разликују од претходно изнетог концепта *појмовне метафоре* која се користи несвесно и невољно. Аналогичка метафора која се користи у образовању и подучавању најчешће има следећу форму: А се односи према Б као што се Ц односи према Д, при чему су Ц и Д базичнији концепти на основу којих се желе објаснити појмови-мете (target domain) који су даљи искуству него базични појмови (source domain). Затим, учестало је коришћење *компарација* које се разликују од класичних метафора, јер се у компарацији А пореди са Б, али се то поређење наглашава свесно; док се у класичној метафори изјављује и скрива теза да А је Б, у компарацији се говори да је А као Б. Затим, у процесима подучавања често се користе модели, који говоре о томе да се компликовани апстрактни феномени преносе у математичку форму која најчешће асоцира на физичке објекте који су ближи искуству (тополошке метафоре у психоанализи сведоче о томе, Левинова теорија поља, итд).

Нужно је испитати појмовне метафоре које се тичу самог процеса учења, комуникације и поимања. Ово би, заправо, значило да културолошки зависне појмовне метафоре које се тичу комуникације, учења и схватања посредно утичу на саму педагошку теорију о томе какво учење треба да буде, а посредно и на сам процес учења. Дакле, (а) појмовна метафора утиче на културолошки зависно схватање учења које је уграђено у формалне теорије учења које се потом одражавају на само учење у једној култури. Други могући утицај метафора на процесе учења би било вољно (б) коришћење *аналогичке метафоре* за конкретне сврхе разумевања одређеног појма.

а) *Појмовне метафоре и њихов утицај на образовну праксу.* Две појмовне метафоре које можемо издвојити јер се могу одразити на схватање образовне праксе, тако што се односе на оне процесе који се де-

³² Sam Glucksberg et al., "Inhibition of the literal: Filtering metaphor-irrelevant material during metaphor comprehension," *Metaphor and Symbol* 16 (2001): 277–293.

шавају у образовању, јесу „проводничка метафора“ („комуникација је канал“) и метафора „значења су објекти“. Ове две метафоре су изабране јер се односе на шире схватање 1) комуникације 2) знања који су нужни конституенти образовне праксе и за које можемо претпоставити да могу утицати на већину образовне праксе која се дешава у западноевропском друштву, јер су комуникација и представе о знању саставни део саме наставе.

„Проводничка метафора“ (изворни термин: *conduit metaphor*) открива унутрашњу структуру дискурса који се бави самим језиком. Сам израз да користимо језик као средство говори о томе да се он објективизује, постварује и постаје независан од говорника, као нешто чија правила и норме морамо поштовати јер нас превазилазе, односно да је он нешто објективно и физички присутно што шаље поруке. Говорећи о језику (као о предмету), служимо се наике самим језиком као средством. С обзиром на ову подударност, предмет најчешће потискује свест о средству, па говорење о језику прикрива аспекте самог комуникацијског процеса; односно саму комуникацију управља према структури „проводничке метафоре“. „Проводничка метафора“ на тај начин посматра језик као нешто што служи томе да преноси сасвим тачно и прецизно поруке које се представљају као објекти.³³

Оваква концепција комуникације доста је доприносила монолошкој улози наставника у образовном процесу и традиционалној настави, наглашавајући преносну улогу наставника као некога ко „проводи“ знање док га ученици пасивно „примају“, што је нешто што се доводи у питање у последње време, од оваквих захвата као што је појмовна метафора, у виду нових облика организовања наставе као што су шегртовање или активно учење.³⁴

³³ О томе говоре изрази које је немогуће рећи на другачији начин, односно, рећи их тако а да се избегне коришћење „појмовне метафоре“: „Дао сам ти идеју“, „Он преноси знање“, „Тешко ми је да ставим своју идеју у речи“, „Творе речи су шупље“, „Његове речи носе мало значења“, „У тим књигама је сачувано велико знање“, „Послао јој је своје најинтимније мисли“. Треба имати у виду да су ово преводи са енглеског језика и да неке појмовне метафоре могу бити доминантније и учесталије у једном језику него у другом, што указује на оно што је Квајн назвао „онтолошка релативност“, односно могућност да различити језици буду саздани на различитим врстама односа међу објектима и различитим схватањима објеката (George Lakoff and Marc Johnson, *Metaphors we live by* (London: The University of Chicago Press, 2003), 204.).

³⁴ Иван Ивић, Ана Пешикан и Слободанка Антић, *Активно учење 2* (Београд: Институт за психологију, 2001); Barbara Rogoff, *The cultural nature of human development* (New York: Oxford University Press, 2003).

Утицај појмовне метафоре „значења су објекти“ већу пажњу може скренути на исходе него на процесе учења, што може суштински изменити саму образовну праксу. Схватањем да се знање, односно да се идеје могу објективизовати, веровањем да оне постоје независно од нас и да се могу као такве усвајати и размењивати, то ће утицати на само то мерење знања у школи и високим захтевима за његовом квантификацијом. Ово ће повратно деловати на сам процес учења од стране ученика који ће се и сам оријентисати на коначан исход и добијање оцене и тако занемарити процес и саму суштину онога што учи, што ће водити пасивном, инертном знању које се лако заборавља и ничему не користи. Лејкоф је корен ових метафора покушао да нађе у објективистичком миту који влада западноевропским друштвом, миту који настоји да већи значај да форми него садржају комуникације и тиме је поједностави и избори се са сложеном реалношћу. Улазак оваквим метафора у свакодневни говор омогућиле су по мишљењу Лејкофа објективистичке теорије и научни позитивизам који превиђа низ епистемолошких проблема. Ово се самим тим одражава и у процесу образовања, јер метафора „идеје су објекти“ даје могућност да неко „поседује“ или „не поседује“ истину (која је идеја и произилази из говора). На тај начин истинитост се постварује у самом образовном процесу и наставници на тај начин добијају много већу моћ у односу на ученике, јер су ти који ове истините идеје „поседују“, чиме стварају утисак да имају много веће знање него што то заправо може бити случај.

Појмовна метафора у науци

Од посебне је важности када говоримо о употреби метафора у настави и учењу то да саме метафоре често чине одређене аспекте самих теорија. Два сликовита примера који аутори издвајају јесте метафора ума који је сличан компјутеру и метафоре које се користе у еволуционој теорији. Саме теорије, па чак и у друштвеним наукама се тако у постструктуралистичком оквиру сврставају као нешто што покушава да једну стварност (феномен) сведе на једну другу, односно, да покуша да разноликост стварности сведе на само неке њене аспекте. Један скуп знакова се своди на неки други. Вера у метафору заправо представља главну одлику великих прича двадесетог века и вере да је могуће интерпретирати стварност на одређени начин. Односно, то представља уверење да „смисао који захватамо није и онај који се непосредно исказује (...) већ да он крије неки други смисао (...) који долази одоздо“.³⁵ Тако Фројд проналази рад метафоре у сновима, Маркс само стварање свесности сагледава као

³⁵ Mišel Fuko, „Nietzsche, Freud, Marx,“ u: *Filozofsko čitanje Frojda*, prir. Obrad Savić, 389-397 (Beograd: Istraživačko izdavački centar SSO Srbije, 1988).

друштвене односе и класне разлике, а за Ничеа је морал метафора односа моћи између оних који намећу правила понашања од оних који оваква правила прихватају.

Са друге стране, Прамлинг анализира на који начин саме метафоричности које постоје у теорији еволуције утичу на то да ученици сматрају да је адаптација нешто што се одвија са унапред одређеним циљем, што је нешто што теорија еволуције не предвиђа, односно, не одређује каква су адаптивна понашања по себи.³⁶ На пример, то да су варијације међу генима корисне за одређене ствари у средини, води таквим закључцима. Затим, када говори о природној селекцији, Дарвин говори о природи као нечему што има сопствену вољу: „...through the accumulation of slight but useful variations, given to him by the hand of Nature“³⁷ и утиче на човека. Дарвин прави метафору која пореди природну селекцију са оним што човек ради у домаћој пољопривреди када бира биљке које ће гајити, што практично значи да природа ради исто то и са човеком, што води слици да су одређени људи подобни природи, а други то нису. Питање је како би изгледала теорија еволуције да нису постојале овакве антропоморфне и телеолошке метафоре. Све ово отежава схватање теорије еволуције и не само да отежава наставу, већ може имати и далекосежније последице. На пример, сам појам борбе за преживљавање се може схватити као метафоричан. На који начин и да ли се заиста биљка „бори“ против суше, о чему Дарвин говори у свом кључном делу? Иако се схватање метафоре може чинити поприлично удаљеним од практичних ефеката у друштвеној стварности, схватање које почива на арбитрарној метафори, као што је то дарвинизам, метафори која не мора бити таква да одговара стварности, иако можда може добро приближавати одређени апстрактни феномен свакодневном искуству, може утицати на низ других погрешних веровања о човековој природи, међуљудским односима и конфликтима који су у историји имали трагичне последице.

И на овај начин продукција метафора, као вид научног мишљења, може утицати на доминантне вредности, схватања, начине мишљења и циљеве унутар једне културе. Што се тиче самог процеса наставе или теоријског излагања које у себи садржи метафору, аутори препоручују да се у већој мери ставља нагласак на разлику између онога што се репрезентује и начина, односно средстава на основу којих се врши метафора. Искуство на које се позивамо приликом прављења метафоре треба да буде јасно одвојено од области из које потиче појам који

³⁶ Niklas Pramling, “The Role of Metaphor in Darwin and the Implications for Teaching Evolution,” *Science Education* 93 (2009): 535 – 547.

³⁷ Charles Darwin, *On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1859), 61.

појашњавамо помоћу метафоре, што је препорука истраживача који су се бавили коришћењем метафоре у процесу наставе.

Оно што је такође важно јесте да метафоричност која потиче из научних теорија може имати ефекат по начине на који ћемо се саморазумевати и разумевати друге људе око нас. Како бисмо разумели моћ метафоре по наше мишљење, неки аутори су настојали да испитају како је когнитивна психологија продуковала и проширила метафору о уму као компјутеру на наше самопоимање и схватање сопствених когнитивних способности.³⁸ Културолошка тежња да се објективизује оно што припада домену идеја и теорија, о чему говоре поменуте појмовне метафоре, илуструје тежња научника да Ајнштајнов гениј проучава тако што ће скенирати његов мозак, а не његове списе, настојећи да уоче абнормалности у његовом мозгу. Иако овакво истраживање није имало практичних ефеката, само усмерење научника, о чему говори Саљо, читава оно што је културолошка тековина, која води често целокупан низ истраживања у смеру са почетном хипотезом од које се полази и која је често у свом пореклу условљена доминантном метафизиком, културом и језиком истраживача.³⁹ Другим речима, ово говори о томе да постоји културолошко уверење које се може формулисати у правцу да ако је нешто стварно, оно мора бити објективизовано као физички објект. Оваква илустрација упућује на следеће ствари. Оно о чему говоре аутори који наглашавају социокултурно посредовања оруђа у разумевању света и реструктурирације нижих психичких функција путем знака који мења њихово устројство, када се дотакну научне продукције јесте да почетна хипотеза научника увек мора бити утемељена не само у доминантним веровањима, традицијама и парадигмама научне заједнице којој припада,⁴⁰ већ и шире заједнице у којој је растао и развијао своје сазнање као људско биће. Управо о овоме говоре филозофи науке када постављају питање о томе да ли је могуће да се хипотезе изводе из искуства (односно из посматрања или из експеримента), или научници прво формулишу некакве хипотезе које потом проверавају, хипотезе које су засићене људским искуством и личном историјом. При томе, имајући у виду да свако истраживање почиње од неке хипотезе (макар од такве који ће се подаци посматрати), често се прави логичка грешка потврђивања консеквенса, што би заправо значило да, ако су подаци у складу са

³⁸ Roger Säljö, "My Brain's running slow today – the preference for 'think onologies' in research and everyday discourse on human thinking," *Studies in Philosophy and Education* 21 (2002): 389–405.

³⁹ Svetozar Sindelić, „Neizbežnost metafizike u nauci,“ u: *Metateorijske osnove kvalitativnih istraživanja*, prir. Dušan Stojnov, 27-63 (Beograd: Zepter Book World, 2008).

⁴⁰ Томас Кун, *Структура научних револуција* (Београд: Нолит, 1974).

хипотезом, то само значи да она није оборена, односно да подаци који су запажени не говоре директно против ње, али не говоре ништа о њеној тачности, већ само „повећавају вероватноћу“ (или боље рећи веру?) да је она „тачна“. Другим речима, могуће је да постоји низ различитих и супротстављених теорија са којима се добијени подаци неће не слагати, о чему говори Квајнова теорија субдетерминације. Све ово је јако важно када имамо у виду да научници често постају „извозници“ теорија и уверења у друштву и праве моделе које потом, преко културалне размене, други људи, па и цело друштво, користе за (само)разумевање.

Компјутерска метафора коју прихватају истраживачи когниције када настоје да направе модел ума сведочи о овом феномену. Међутим, када се погледа историја настојања да се ум објективизује, о чему говори Саљо, преко покушаја да се цела психичка стварност сведе на одлике лобање (френологија), или да се ум види као парна машина, затим као телефон који прима и шаље поруке, па тек онда као компјутер, ми кроз тај историјски пут развоја теорија сагледавамо важност културно-историјских утицаја на продукцију научних хипотеза. На овај начин, бахтијански, стварајући вишегласје,⁴¹ здраворазумска становишта утичу на продукцију научних теорија, које потом повратно утичу на саморазумевање људи у западноевропској и глобализованој заједници. Појмовне метафоре које ум сагледавају попут машине („мој мозак данас не ради“, „брзо мисли“, „мозак му споро ради“)⁴² указују да је научна заједница успела да наметне слику о интелигенцији и уму нашем свакодневном искуству као нечему што је једнодимензионално и објективизовано (IQ, „мозак“), универзално, независно од културе и садржаја којим оперише, језика, веровања и стремљења и циљева одређене заједнице.

Закључак

Појмовна метафора, иако се можда може чинити, без детаљнијег упознавања са њеним садржајем, као контра-интуитиван и апстрактан појам који има слабу примену на свакодневну праксу, она, као што аутори говоре, заправо може одражавати начине по којима мислимо и живимо, а којих често нисмо свесни. Хипотеза која је блиско повезана са појмов-

⁴¹ Mihail Bahtin, *Marksizam i filozofija jezika* (Beograd: Nolit, 1980).

⁴² Стиче се утисак да је ова појмовна метафора заступљенија у енглеском језику о чему говоре тешко дословно преводиви изрази на наш језик: “We’re still trying to *grind out* the solution to this equation“, “My mind just isn’t *operating* today. „Boy, the *wheels are turning now!*“, „I’m a *little rusty* today“, „We’ve been working on this problem all day and now we’re *running out of steam*“, итд. (George Lakoff and Marc Johnson, *Metaphors we live by* (London: The University of Chicago Press, 2003)).

ном метафором јесте да је цела једна мисаона онтологија уграђена у свакодневни језик којим се користимо и који у великој мери обликује наше мишљење и понашање. Само структурално устројство појмовних метафора је према претпоставци арбитарно, осим примарних појмовних метафора. Аутори сматрају да је целокупан наш класификациони систем утемељен на метафорама и питају се да ли би могли ишта разумети да није њих, што отвара поновно прилику за промишљање колико су оне заиста „утемељене у стварности“. Оно о чему би требало даље расправљати јесте да ли узимање у обзир оваквих језичких супстрата психичког живота у виду дискурзивне анализе може продубити наше психолошко знање када се оно споји са аналитичким, математичким и квантитативним приступом истраживаним феноменима, као и у којој мери су наша „аналитичка“ и „објективистичка“ оруђа дискурзивно посредована.

Појмовна метафора се може схватити као један од начина на који се преносе вредности једног друштва и још специфичније, једне културе. Појмовна метафора се може схватити као врста социо-културног оруђа које обликује наше искуство, доживљаје, начине разумевања света, при чему у великој мери остаје невидљиво и неприметно за онога ко га користи. Појмовна метафора се може посматрати као мост који повезује и координише индивидуални ум и искуство претходних генерација.

Становиште Лејкофа и Џонсона се пре може окарактерисати као когнитивни релативизам, а мање као онтолошки и епистемички релативизам. Ово би, заправо, значило да су уверења људи о свету пре свега ограничена нашим перцептивним, телесним, сензорним и културолошким ограничењима, што води томе да није могуће поставити независан систем одлучивања који изнедрјује истините описе стварности који почивају само на једном скупу правила. О овоме у науци најбоље говоре појмови као што су „парадигма“ и „научна револуција“. Такође, херменеутички круг⁴³ се може схватити тако да један део проблема да оно што тумачимо јесте оно чиме тумачимо при чему појмовне метафоре могу играти велику улогу. Почев од картезијанског дуализма између духа (мисли) и тела и од средњовековних расправа између номиналиста и реалиста о односу језика и стварности, па до најновијих расправа о којима се говори и у овом раду, ове поменуте дихотомије врше свој утицај на развој науке. Рад Лејкофа и Џонсона са једне стране успева да задржи *објективизам* као нешто што допушта могућност јединства тела и ума који чине једну целину, али успева да објасни и номиналистичку, пропозиционалну (постмодернистичку) перспективу језика, која садржи у себи фигуративне, арбитарне и културално зависне обрасце опојмљивања. На овај начин, реалистичка, фрегеовска концепција значења у којој апстрактни симболи

⁴³ Jürgen Habermas, *Saznanje i interes* (Beograd: Nolit, 1975).

добијају своје значење искључиво кореспонденцијом са реалним објектима или реалним ентитетима (када се говори о телесности и примарним метафорама) бива задржана паралелно са прихватањем номиналистичког становишта у коме постоје фигуративних исказа који, кроз појмовну метафору, „стварају“ стварност. На утемељену телесност која је објективно дата и која условљава сазнање, утемељује се искуство које је посредовано културом и које одређене културалне садржаје тумачи у оквиру телесног искуства, правећи примарне оријентационе метафоре, које апстрактне феномене своде на почетне телесне сензације.⁴⁴

Мит о објективности, односно, метафора о објективности нашег говора и нашег сазнања у западноевропској цивилизацији, која има и која је водила многим практичним и беневољентим ефектима, почев од могућности да размењујемо и организујемо наше искуство са другима по идентичним правилима, ипак остаје неосетљива за све феномене са којима се сусреће. Са друге стране, сам мит објективности, о чему говори Лејкоф, омогућава да нечија субјективна уверења која су најчешће повезана са нечијим личним, друштвеним и политичким интересима добију статус објективне стварности која важи за све.

Иако се чини као у основи постмодернистичко и релативистичко, постојање појмовне метафоре ни у једном тренутку не пориче универзалну могућност ума да своди једне концепте на друге, и да је овај механизам релативно универзалан у свим културама. Овакав приступ пре покушава да *деконструише* супротности између релативизма и објективизма, културалног и универзалног, објективног од субјективног, телесног, превербалног и симболичког, чиме даје могућности да се мењају одређења уверења која могу успоравати процесе напредовања у различитим активностима, од истраживачких па до образовних.

⁴⁴ George Lakoff and Mark Johnson, *Philosophy in the Flesh*, (New York : Basic Books, 1999).

Литература:

- Аристотел. *О песничкој уметности*. Београд: Дерета, 2002.
- Barsalou, Lawrence. "Perceptual Symbol Systems." *Behavioral and Brain Sciences* 22 (1999): 577-609.
- Bahtin, Mihail. *Marksizam i filozofija jezika*. Beograd: Nolit, 1980.
- Crawford, Elisabeth et al. "Affect biases memory of location: Evidence for the spatial representation of affect." *Cognition & Emotion* 20 (2006): 1153–1169.
- Darwin, Charles. *On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1859.
- Ditto, Peter and David Lopez. "Motivated skepticism: Use of differential decision criteria for preferred and nonpreferred conclusions." *Journal of Personality and Social Psychology* 63 (1992): 568–584.
- Fuko, Mišel. „Nietzsche, Freud, Marx.“ u: *Filozofsko čitanje Frojda*, prir. Obrad Savić, 389-397. Istraživačko izdavački centar SSO Srbije, 1988.
- Giessner, Stephen and Thomas Schubert. "High in the hierarchy: How vertical location and judgments of leaders' power are inter-related." *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 104 (2007): 30–44.
- Glucksberg, Sam, Matthew McGlone and Deanna Manfredi. "Property attribution in metaphor comprehension." *Journal of Memory and Language* 36 (1997): 50–67.
- Glucksberg, Sam, Marry Newsome and Yonah Goldvarg. "Inhibition of the literal: Filtering metaphor-irrelevant material during metaphor comprehension." *Metaphor and Symbol* 16 (2001): 277–293.
- Grin, Džudit. *Mišljenje i jezik*. Beograd: Nolit, 1978.
- Habermas, Jirgen. *Saznanje i interes*. Beograd: Nolit, 1975.
- Korzybski, Alfred. *Science and sanity: an introduction to non-Aristotelian systems and general semantics*. New York: International Non-Aristotelian Library Publishing Company, 1994.
- Кун, Томас. *Структура научних револуција*, Београд: Нолит, 1974.
- Kunda, Ziva. *Social cognition*. Cambridge: MIT Press, 1999.

- Landau, Mark et al. "A Metaphor-Enriched Social Cognition." *Psychological Bulletin* 136-6 (2010): 1045-1067.
- Lakoff, Georg and Mark Johnson. *Metaphors we live by*. London: The University of Chicago Press, 2003.
- Lakoff, Georg and Mark Johnson. *Philosophy in the Flesh*. New York: Basic Books, 1999.
- Lakoff, George. "The contemporary theory of metaphor." in: *Cognitive Linguistics: Basic Reading*, ed. Dirk Geeraerts, 185-239. Berlin-New York: Mouton de Gruyter, 2006.
- Meier, Brian and Michael Robinson. "Does 'feeling down' mean seeing down? Depressive symptoms and vertical selective attention." *Journal of Research in Personality* 40 (2006): 451-461.
- Pijaže, Žan. i Berbel Inhelder. *Psihologija deteta*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, 1990.
- Pramling, Niklas. *Minding metaphors: Using figurative language in learning to represent*. Göteborg: Göteborgs Universitet, 2006.
- Pramling, Niklas. "The Role of Metaphor in Darwin and the Implications for Teaching Evolution." *Science Education* 93 (2009): 535-547.
- Radić, Jovanka. „Metafora i (hiper)ekstenzija.“ *Južnoslovenski filolog* 64 (2008): 347-363.
- Rogoff, Barbara. *The cultural nature of human development*. New York: Oxford University Press, 2003.
- Säljö, Roger. "My Brain's running slow today – the preference for 'think onologies' in research and everyday discourse on human thinking." *Studies in Philosophy and Education* 21 (2002): 389-405.
- Schnall, Simone et al. "Disgust as an embodied moral agent." *Personality and Social Psychology Bulletin* 34 (2008): 1096-1109.
- Sindelić, Svetozar. „Neizbežnost metafizike u nauci.“ u: *Metateorijske osnove kvalitativnih istraživanja*, prir. Dušan Stojnov, 27-63. Beograd: Zepter Book World, 2008.
- Schubert, Thomas. "Your highness: Vertical positions as perceptual symbols of power." *Journal of Personality and Social Psychology* 89 (2005): 1-21.
- Стојнов, Душан. *Од психологије личности ка психологији особа*. Београд: Институт за педагошка истраживања, 2005.
- Vigotski, Lav. *Mišljenje i govor*. Beograd: Nolit, 1977.

Wertsch, James. "Mediation" in: *The Cambridge Companion to Vygotsky*, eds. H. Daniels, et al., 178-193. New York: Cambridge University Press, 2007.

Wertsch, James. *Voices of the mind*. Harvard: Harvard University Press, 1993.

Summary

Vitomir Jovanovic
Aleksandar Baucal

Conceptual Metaphor Seen from Socio-cultural Perspective

Keywords: *conceptual metaphor, epistemology, socio-cultural psychology, theory of perceptual symbols, education*

This paper discusses the importance of conceptual metaphor and its use within psychology. Conceptual metaphor refers to the understanding of one idea, or conceptual domain, in terms of another, for example, understanding quantity in terms of directionality (e.g. «prices are rising»). A conceptual domain can be any coherent organization of human experience. The regularity with which different languages employ the same metaphors, which often appear to be perceptually based, has led to the hypothesis that the mapping between conceptual domains corresponds to neural mappings in the brain. Conceptual metaphors are used very often to understand theories and models. A conceptual metaphor uses one idea and links it to another to better understand something. For example, the conceptual metaphor of viewing communication as a conduit is one large theory explained with a metaphor. So not only is our everyday communication shaped by the language of conceptual metaphors, but so is the very way we understand scholarly theories. These metaphors are prevalent in communication and we do not just use them in language; we actually perceive and act in accordance with the metaphors. Importance of it to epistemology is also discussed as the way that conceptual metaphor enters the dialogue with objectivist and positivist approaches to knowledge. There are proposed what place conceptual metaphors could have in the socio-cultural approaches to the interpretation of psychological phenomena as something that culturally mediates our experience. Conceptual metaphor, understood in vygotskian terms, mediates our particular experience with the wider community and affects how we think about certain phenomena. Conceptual metaphor can be seen as one of the deepest (at least conscious) and fundamental tools of our understanding in the way this is culturally mediated. Theories that attempt to explain its origins are represented. The final part seeks to examine the ways in which conceptual metaphor is used in education and shows how conceptual metaphor may affect the school practice itself.